

Temat: Uobecnienie prawdy o człowieku i otaczającym go świecie - elementy reportażu społeczno-politycznego w filmie Krzysztofa Krauze *Gry uliczne*.

Opracowanie: Ewa Micyk

Etap edukacyjny: liceum, gimnazjum

Przedmiot: język polski

Czas: 2 godziny lekcyjne (plus projekcja filmu)

Cele:

Po lekcji uczeń powinien:

- klasyfikować reportaże według ustalonych kryteriów;
- wskazywać cel i funkcje reportażu;
- rozpoznawać i nazywać cechy reportażu w analizowanych tekstach kultury;
- rekonstruować etapy pracy reportera;
- dostrzegać wielopłaszczyznowość reportażu (ze szczególnym uwzględnieniem analizy filmu Krzysztofa Krauze);
- określać poetykę *Gier ulicznych* Krzysztofa Krauze;
- określać motywację działań bohaterów;
- zająć stanowisko wobec przedstawianych w filmie zagadnień oraz sformułować własną ocenę omawianego tekstu kultury;

Metody pracy:

- heureka
- burza mózgów
- hipoteza interpretacyjna
- praca z tekstem literackim i fragmentami filmu
- dyskusja kierowana
- prezentacja
- wykład

Środki dydaktyczne:

- film Krzysztofa Krauze, *Gry uliczne*
- załącznik 1 – karta pracy ucznia
- Ryszard Kapuściński, *Autoportret reportera* (fragm.), ZNAK, Kraków 2003.
- załącznik 2 – Kryteria oceny reportażu szkolnego
- załącznik nr 3 – typologia reportażu

Pojęcia kluczowe:

- reportaż/reporter
- animacja
- film sensacyjny
- obiektywizm/subiektywizm
- political fiction
- świat przedstawiony
- trójplaszczynowość kompozycji
- wideoklip/poetyka MTV

Przebieg lekcji:

1. Lekcję rozpoczynamy burzą mózgów (ew. prezentacją przygotowaną przez ucznia) dotyczącą reportażu. Na tablicy zapisujemy hasło „reportaż”. Zadajemy uczniom pytania pomocnicze.

Czym jest reportaż?

Gdzie stykamy się z reportażem??

Czy z reportażem spotykamy się w telewizji, radiu, prasie?

Kto tworzy reportaż, w jakim celu?

Jakich uznanych autorów reportaży znamy, czy umiecie ich wymienić?

Klasyki polskiego reportażu literackiego to m.in.: Arkady Fiedler, Ksawery Pruszyński, Melchior Wańkowicz, Krzysztof Kąkolowski, Hanna Krall, Ryszard Kapuściński.

Jaką funkcję pełni reportaż?

Uzupełniając wypowiedzi uczniów, możemy przywołać definicję tego gatunku dziennikarskiego oraz posłużyć się typologią Kazimierza Wolnego.

reportaż – łac. *re-* ‘na nowo, cofając się’, *portare* ‘nosić’ *reportare* ‘odnosić, donosić, oddać’, ‘zawiadamić’. Do języka polskiego termin wszedł za pośrednictwem francuszczyzny (*reportage*) w latach 20./30. XX wieku, choć już w latach 70. XIX wieku - z języka angielskiego przejęliśmy określenie reporter.

Wiedzę na temat reportażu warto uzupełnić następującymi informacjami.

Teksty o charakterze reportażowym powstawały już w starożytności (*Biblia, Iliada, Zagłada Pompei* Pliniusza Młodsze), choć samo pojęcie gatunku - dopiero w XIX wieku. Gatunki poprzedzające reportaż to: dziennik, kronika, pamiętnik, opis podróży (periegeza), list z podróży, dziennik podróży, obrazek, szkic powieściowy, szkic fizjologiczny i biografia. Gatunki wtórne wobec reportażu: powieść reportażowa, powieść produkcyjna, autentyk, opowiadanie obozowe.

Na gruncie publicystyczno-literackim reportaż zaliczamy do literatury faktu - analogicznie reportaż filmowy będzie odmianą filmu dokumentalnego (filmu ukazującego rzeczywistych ludzi w rzeczywistym otoczeniu, często będący głosem w ważnych społecznie, politycznie, gospodarczo kwestiach).

Prezentujemy uczniom fragment reportażu telewizyjnego („Ekspres reporterów”), radiowego (przykład z „Trójki”), prasowego (np. z „Dużego Formatu”, dodatku do „Gazet Wyborczej”), książkowego (np.

„Gottland” Mariusza Szczygła), fotoreportażu. Wspólnie nazywamy poszczególne gatunki reportażu. Uzupełnieniem może być poniższa typologia reportażu.

2. Proponujemy uczniom, aby wcielili się w role reporterów i prosimy o nazwanie poszczególnych etapów swojej pracy reporterskiej. Uczniowie pracują w parach, każda para otrzymuje „rozsypankę” z hasłami składającymi się na kolejne etapy pracy reportera. Na tablicy uczniowie wspólnie układają hasła w prawidłowej kolejności.

BADANIA TERENOWE, SPOTKANIE Z UCZESTNIKAMI I ŚWIADKAMI ZDARZEŃ	ODWIEDZANIE MIEJSC ZWIĄZANYCH ZE SPRAWĄ
WSTĘPNE ROZPOZNANIE	SKONSTRUOWANIE REPORTAŻU
SZUKANIE INFORMACJI W PRASIE, INTERNECIE, ARCHIWACH, PAMIĘTNIKACH ITP.	UPORZĄDKOWANIE I SELEKCJA MATERIAŁU
USTALENIE LISTY PYTAŃ	DOSTRZEŻENIE/ZNALEZIENIE TEMATU
OCZEKIWANIE NA REAKCJĘ	UDOSTĘPNIENIE TEKSTU ODBIORCOM

3. Rozdajemy uczniom Kartę Pracy (załącznik nr 1) i prosimy o jej uzupełnienie na podstawie analizy pracy reporterskiej Janka Rosy, głównego bohatera w filmie „Gry uliczne” Krzysztofa Krauze.

Rekonstrukcja etapów pracy reporterskiej Janka Rosy:

1) dostrzeżenie tematu

- Janek otrzymuje kasetę z nagraniem informującym o przeszłości senatora Makowskiego;
- szef prosi dziennikarza, by zgłębił temat;

2) wstępne rozpoznanie, szukanie informacji w prasie, dziełach naukowych, literaturze, internecie,

archiwach, pismach urzędowych, ogłoszeniach, listach, pamiętnikach itp., aby ustalić listę pytań;

- Janek zapoznaje się z anonimową taśmą VHS i przedstawia ją zwierzchnikowi, nazwisko Stanisława Pyjasa nic mu nie mówi, ma trudności z jego zapamiętaniem, dla niego wydarzenia '77 to, jak mówi Witek „arczeologia”. Szef puszcza chłopakom fragmenty archiwalne i wprowadza ich w temat, przedstawiając sylwetkę zamordowanego, okoliczności jego śmierci (oficjalna wersja SB – upił się i spadł ze schodów),
- nie widzimy dziennikarza przygotowującego się do przeprowadzenia wywiadu (ani pierwszego – z matką Stanisława Pyjasa, ani żadnego następnego).

3) badania terenowe, spotkanie z uczestnikami i świadkami zdarzeń, odwiedzenie miejsc, zapisanie, zarejestrowanie wypowiedzi i spostrzeżeń:

- widzimy bohaterów (Janka i Witka) podczas rozmów z matką Pyjasa, kolejnymi politykami/biznesmenami podejrzanymi o współpracę z SB i znajomość okoliczności śmierci studenta;
- dziennikarze oglądają również bramę, w której zginął Stanisław (dziś sklep);
- wszystkie spotkania/miejsca rejestrują na taśmie VHS (czasem potajemnie).

4) uporządkowanie materiału, dokonanie selekcji i skonstruowanie reportażu

5) udostępnienie tekstu odbiorcom i oczekiwanie na reakcję

4. Jako kontekst literacki proponuję uczniom fragmenty *Autoportretu reportera* Ryszarda Kapuścińskiego, mówiące o cechach charakterologicznych reportera, który specjalizuje się głównie w reportażu literackim i o jego podróżach reporterskich. Prosimy uczniów, aby słuchając kolejnych fragmentów, konfrontowali słowa Kapuścińskiego z postawami Janka i Witka, bohaterów filmu Krzysztofa Krauze „Gry uliczne”. Pozwólmy uczniom na własne refleksje, nie oceniamy ich wypowiedzi i odczuć.

- *Ja muszę podróżować, muszę jeździć. Kiedy posiedzę w jakimś miejscu, niekoniecznie w Polsce, gdziekolwiek, zaczynam się nudzić, zaczynam być chory, muszę jechać dalej. Strasznie jestem ciekaw świata.*
- *Jaki jest Janek i Witek?*
- *Jak Janek traktuje podrzycony mu temat?*
- *Jaki stosunek mają do pracy reporterskiej? Lubią swoją pracę?*

Janek Rosa marzy o dwóch miesiącach spokoju i tułaczki. (*Miesiąc z matką, a drugi po Europie aż się wyleżę w rowie i napiję piwa*). Mamy wrażenie, że chce on uciec od swojej pracy reportera a jednak daje się przekonać szefowi i zamiast do Amsterdamu, jedzie do Krakowa.

Być może chce odpocząć od pracy reporterskiej, ale też powłóczyć się po Europie i zapewne poznać innych ludzi, zobaczyć jak oni żyją, spędzają czas, odczuwają i tym samym znaleźć nowe tematy. Janek niewątpliwie złapał bakcylię dziennikarskiego, cechuje go pewna wrażliwość, której nie da się tak po prostu wyłączyć i pozbyć. Jest już „skażony” innym odczuwaniem i widzeniem świata, *ciekawością świata*, o której pisze Kapuściński. Dlatego m.in. podejmuje temat Stanisława Pyjasa, jedzie do Krakowa i coraz bardziej wchodzi w sprawę Pyjasa.

Większość ludzi - statystyki mówią, że aż dziewięćdziesiąt pięć procent - wyjeżdża po to, aby odpocząć. Chcą mieszkać w luksusowych hotelach na skraju plaży i smacznie jeść. A czy to będą Wyspy Kanaryjskie, czy Fidżi, jest dla nich sprawą drugorzędną. Młodzi ludzie chętnie podróżują wyczynowo, podejmują na przykład próby przejechania Afryki z północy na południe albo

przepłynięcia Dunaju kajakiem. Nie interesują ich ludzie spotkani po drodze, ich celem jest sprawdzenie się i satysfakcja z pokonywania trudności.

Co motywuje Janka w pracy reporterskiej?

Jeśli uczniowie mają problem w nazwaniu motywacji Janka Rosy możemy podzucić dwie pomocne hipotezy zaczerpnięte z tekstu Kapuścińskiego: *sprawdzenie się i satysfakcja z pokonywania trudności oraz ciekawość świata.*

Podróż reporterska wymaga ciężkiej pracy i wielkiego przygotowania teoretycznego. Zdobywania wiedzy o terenie, na który się jedzie. Podróż ta nie zna relaksu. Odbyna się w pełnej koncentracji, skupieniu. Musimy mieć świadomość, że miejsce, do którego dotarliśmy, być może jest nam dane tylko raz w życiu. Nigdy tu nie wrócimy, a mamy godzinę, żeby je poznać. Przez godzinę musimy wszystko zobaczyć, zapamiętać, usłyszeć, utrwalić nastrój, sytuację, atmosferę.

W jaki sposób, przy użyciu jakich narzędzi Janek i Witek zbierają materiał reporterski?

Janek i Witek tworzą reportaż telewizyjny, używają kamery w reporterskim śledztwie, czy to zwalnia ich z nieustającej czujności?

Czy możemy powiedzieć, że Kapuściński to reporter „z urodzenia”, a Rosa to „reporter tylko z zawodu”?

Bohaterowie, pracują z coraz większym zaangażowaniem nad sprawą Staszka Pyjasa, znajdują również czas na rozrywkę i romanse. Wydarzenia, ludzi, atmosferę uwieczniają, w przeciwieństwie do Kapuścińskiego, przy pomocy kamery. Czy zwalnia ich to z nieustającej czujności? Nakręcone sytuacje będą mogli przypominać sobie co prawda wielokrotnie, analizować je kadr po kadrze, ale sensacyjna specyfika tematu wymaga od nich ciągłej mobilizacji, uważności, pomysłowości w poszukiwaniu nowych informatorów, którzy będą mogli rzucić nowe światło na sprawę Pyjasa.

Obu reporterów, Kapuścińskiego i Janka Rosę łączy ciekawość świata, pęd do zbadania tematu. Pierwszy z nich, inspirowany niepohamowaną ciekawością świata, pragnie zgłębić i przybliżyć czytelnikowi zakamarki różnych kultur (bardzo często odmiennych od polskiej) wykorzystując słowo pisane relacjonuje prawdę o świecie, drugi goni co prawda za sensacją, historiami kryminalnymi, *idzie na całość*, by ujawnić kulisy afer politycznych, gospodarczych, społecznych, stosuje wybiegi dziennikarskie, nie można mu jednak odmówić zaangażowania w sprawę. Możemy zaryzykować tezę, iż Ryszard Kapuściński jest reporterem już doświadczonym, Janek Rosa dopiero uczy się zawodu, dojrzewa jako reporter, niewątpliwie sprawa Pyjasa jest najtrudniejszym tematem jakim zajmował się dotychczas. Obu spotykamy na innym etapie rozwoju zawodowego.

5. Stawiamy przed uczniami problem do zgłębienia: czy reportaż literacki/filmowy jest gatunkiem obiektywnym, skoro ma na celu ukazanie prawdy o świecie i człowieku? Dyskusja kierowana z wykorzystaniem argumentów sformułowanych na podstawie analizy filmu „Gry uliczne” Krzysztofa Krauze.

Kiedy opowiadając coś jesteśmy obiektywni?

Czym jest wypowiedź subiektywna, a czym obiektywna?

Czy reportaż może być obiektywny?

Reportaż sytuuje się między dążeniem do obiektywizmu a pragnieniem ukazania reporterskiego oglądu świata. Jego struktura komplikuje się w wyniku różnorodności wykorzystywanego materiału (wywiady, rejestracja otoczenia), kolaż (materiały archiwalne, animacje), fragmentaryczność (poetyka wideoklipu). Elementem scalającym całość jest świadomość autora-reportera. Trójplaszczynowość świata przedstawionego w reportażu możemy zilustrować piramidką przedstawioną poniżej.

III. Świat reporterskiej refleksji i uogólniającej interpretacji	
I. Świat przedstawiony bohaterów i zdarzeń	II. Świat reporterskich poszukiwań

Bardzo dobrze zaprezentowaną powyżej strukturę reportażu obrazuje sam początek filmu (scena werbunku nowego pracownika), kiedy zostajemy wprowadzeni w świat przedstawiony bohaterów i zdarzeń, jednocześnie mając sygnał, iż cała sytuacja jest obserwowana. Chwilę później dowiadujemy się także, że jeden z uczestników akcji jest blefującym reporterem (zacieranie się granic między I i II). Świadcami odautorskiej refleksji i uogólniającej interpretacji jesteśmy podczas dogrywania do filmu komentarza w studio telewizyjnym.

6. Podejmujemy próbę zaklasyfikowania gatunkowego *Gier ulicznych*. Możemy zadać uczniom pytania pomocnicze.

Elementy jakich gatunków filmowych odnajdujemy w *Grach ulicznych*?

Czym charakteryzuje się film sensacyjny i kryminalny?

Czy jest to film sensacyjny z typową intrygą kryminalną, czy pojawiający się wątek polityczny każe go zakwalifikować raczej do *political fiction*?

Jakie elementy poetyki znane również z telewizji zostały użyte w filmie *Gry uliczne*?

Bez większych problemów uczniowie powinni wskazać świetnie im znaną poetykę wideoklipu/poetykę MTV (za komentarzem Konrada Klejsoy: *ograniczenie dramaturgicznej logiki na rzecz wizualnej atrakcji, filmowanie postaci zwracających się wprost do kamery, nietypowe ustawienia kamery, montaż dostosowany do rytmu muzyki, krótkie ujęcia, inkrustowanie narracji sekwencjami animowanymi*). Wątek polityczny, będący, jak słyszymy na ekranie, „archeologią” dla młodych reporterów, ubiera w atrakcyjną i znaną młodym ludziom formę.

Proponujemy uczniom fragment mistrzowsko skomponowanego filmu *Biegnij Lola, biegnij* Toma Tykwera (reżysera dla którego inspiracją była twórczość Krzysztofa Kieślowskiego). Po prezentacji fragmentu pytamy o ich odczucia.

Czy użycie poetyki wideoklipu jest zabiegiem udanym i uzasadnionym w filmie Krzysztofa Krauze *Gry uliczne*?

Jak wypada porównanie *Gier ulicznych* i fragmentu filmu *Biegnij Lola, biegnij*?

7. Końcowym ogniwem lekcji może być formułowanie przez uczniów krótkich, ustnych recenzji filmu, mających na celu ocenę omawianego filmu (ew. swobodna dyskusja na temat problemów poruszanych w filmie z wykorzystaniem hipotez interpretacyjnych)

Praca domowa:

Stwórz społeczno-obyczajowy, społeczno-kulturowy lub środowiskowy reportaż (literacki bądź filmowy) na wybrany przez siebie temat. Weź pod uwagę podane kryteria oceny (Załącznik 2) oraz hasła z karty pracy ucznia (Załącznik 1)

Załącznik 1

KARTA PRACY UCZNIA

Rekonstrukcja etapów pracy reportera:

Poszczególne etapy	Gry uliczne
Dostrzeżenie tematu	
Wstępne rozpoznanie, szukanie informacji w prasie, dziełach naukowych, literaturze, Internecie, archiwach, pismach urzędowych, ogłoszeniach, listach, pamiętnikach itp, aby ustalić listę pytań;	
Badania terenowe, spotkanie z uczestnikami i świadkami zdarzeń, odwiedzenie miejsc, zapisanie, zarejestrowanie wypowiedzi i spostrzeżeń	
Uporządkowanie materiału, dokonanie selekcji i skonstruowanie reportażu	
Udostępnienie tekstu odbiorcom i oczekiwanie na reakcję	

Załącznik 2

KRYTERIA OCENY REPORTAŻU SZKOLNEGO

Zakres wiedzy: rzetelne poznanie osób, miejsc, faktów stanowiących podstawę reporterskiej opowieści.

Selekcja i uporządkowanie materiału: kompozycja z wyraźnym początkiem i łagodnym zakończeniem, umiejętny podział na akapity i zachowanie spójności tekstu, tytuł, nad/podtytuł, śródtytuły.

Wykorzystanie różnych źródeł informacji i umiejętne wykorzystanie ich w tekście: wprowadzenie cytatów, mowa zależna i niezależna, mowa pozornie zależna.

Zastosowanie różnorodnych struktur językowych w narracji: 1-os, 3-os., czas przeszły i teraźniejszy, funkcjonalne wykorzystanie zaimków deiktycznych oraz określeń czasu i miejsca włączających odbiorcę w świat przedstawiony w reportażu (tu, teraz, dziś), bogactwo konstrukcji składniowych (równoważniki, zd. poj. nierozwinięte, rozwinięte, zd. złożone współrzędnie) jasność refleksji i komentarza (zd. złożone podrzędnie).

Bogactwo słownictwa: sfunkcjonalizowany dobór słów i frazeologii, stylizacja, obrazowość, plastyczność, konkretność słownictwa, świadome wykorzystanie nazw własnych i liczb.

*Trafny dobór fotografii i podpisów pod nimi.

Styl wypowiedzi podporządkowany zasadzie stosowności i skuteczności.

Poprawność językowa, ortograficzna, interpunkcyjna, artykulacyjna.

Dodatkowe walory pracy: indywidualny styl, oryginalny pomysł, temat, konstrukcja, wielopłaszczyznowość świata przedstawionego.

Załącznik nr 3

Typologia reportażu wg Kazimierza Wolnego.

Możemy wyróżnić różne typy reportaży, ze względu na:

KRYTERIUM MIEJSCA I SPOSOBU PUBLIKOWANIA:

- a) pisane: prasowe, książkowe (jednego autora lub w antologii),
- b) dźwiękowe: radiowe, magnetofonowe,
- c) filmowe,
- d) telewizyjne („Ekspress reporterów”, „Sprawa dla reportera”),
- e) fotoreportaże.

[z innych opracowań: f) teatralne, g) wideo, h) książkowe reportaże-rzeki, i) prasowe reportaże multitekstowe]

KRYTERIUM UJĘCIA TEMATU:

- a) literackie,
- b) publicystyczne.

KRYTERIUM UKAZANIA FAKTÓW:

- a) fabularne,
- b) problemowe.

KRYTERIUM CHARAKTERYSTYKI BOHATERÓW:

- a) psychologiczne,
- b) prezentujące sylwetkę zawodową bohatera.

KRYTERIUM CHARAKTERYSTYKI ŚRODOWISKA:

- a) społeczno-obyczajowe,
- b) społeczno-kulturalne,
- c) społeczno-polityczne,
- d) środowiskowe.

Bibliografia:

Agnieszka Mikołajczuk, *Reportaż – uobecnienie prawdy o człowieku i świecie*, [w:] *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, s. 221-267;

Słownik wiedzy o filmie, Wydawnictwo Park Edukacja.

www.filmpolski.pl

www.filmweb.pl